

leleteket.¹² Jankovich Miklós, a híres műgyűjtő 1818-ban olyan kiadvány megjelentetését tervezi, amely hazai művészeti emlékek rajzait és leírásait tartalmazná. Kéri az olvasókat, hogy az ország minden területéről küldjék be a régi várak, romok, templomok, tornyok, sírboltok leírását. A kassai templom pontos felmérő rajzáért 250, a zágrábiért 160 Ft-ot ígér.¹³

Ezek a részben független társasági keretekben mozgó kezdeményezések – mint látjuk – többnyire és elsősorban a lelkes régiségbúvárok hazafias és tudományos indíttatású közreműködésére számítottak. Bár a Nyelvművelő Társaság megalapításakor Aranka – a feudális hagyományoknak megfelelően – az uralkodó, illetve az országgyűlés védelme alá kívánja helyezni működésüket,¹⁴ ezt a cselekedetet még inkább az erkölcsi és anyagi támogatás megszerzésének igénye motiválta.

Modernebb szemléletről, hatékonyabb, operatívabb módszerek iránti igényről tanúskodik Cserey javaslata. Azzal, hogy az egyházi emlékanyagnak az „illető Fő-Kormány” által elrendelt, azonos szempontok szerint elvégzendő, az egész országra kiterjedő általános felmérése eredményeit rendszerezés céljából Magyarországon a Helytartótanácsához, Erdélyben a Királyi Fő-kormánytanácsához küldetné be, rendszeres és módszeres hivatali adatkezelésre tesz javaslatot. A szakszerűség iránti igény jelentkezik abban a kitételben is, hogy az adatok feldolgozását külön e célra létrehozott bizottság végezze el.

Míg az egyházi művészetre vonatkozó adatok kezelése korábban – pl. a canonica visitatiok esetében – csak az illetékes egyházi hivatalok feladata volt, Cserey az adatkezelést már tágabb és laicizált körben, államigazgatási, illetve közművelődési és tudományos feladatokat ellátó intézmények hivatali keretein belül képzeli el. Modern szemléletről tanúskodik az is, hogy nemcsak a tárgyi emlékek felmérését, hanem az építéstörténetre, illetve az egykori építészekre és képzőművészekre vonatkozó adatok összegyűjtését és rendszerezését is javasolja.

PAPP JÚLIA

Az 1848-as forradalom sajtója a nőkérdésről. Míg 1847-ben 65 időszakos lap jelent meg Magyarországon, addig az 1848/49-es forradalom és szabadságharc másfél évre terjedő időszaka alatt körülbelül kétszázra tehető a megjelent hírlapok és folyóiratok száma.¹ Többségük magyar nyelvű, de német, szlovák, horvát, szerb, román és francia nyelven is jelentek meg lapok.

E hatalmas sajtóanyag pedagógiai szempontú áttekintése még nem történt meg, pedig bizonyos, hogy számos értékes új adattal szolgálhatnak ezek a nehezen fellelhető, szétszórt közlemények neveléstörténetünk számára, a forradalom alatt történt tanügyi eseményeknek az eddigieknél pontosabb, árnyaltabb feltárására. A továbbiakban – a teljességre törekedve – körvonalazzuk az egykori sajtó reagálását néhány, a forradalom időszakában felmerült nőneveléssel kapcsolatos kérdésre. Érdemes először összefoglalni a cikkekben előforduló közös vonásokat, amelyek pontosan jelzik a legfontosabb problémákat.

¹² JAKAB Elek: *Aranka György és az Erdélyi Nyelvművelő és Kéziratkiadó Társaság*. = Figyelő 1884/I. 161–175, 256–277, 341–368; JANCsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955; *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerkesztette PÁNDI Pál. Bp. 1965. 85–87; *Aranka György erdélyi társaságai*. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: ENYEDI Sándor. Bp. 1988.

¹³ Tudományos Gyűjtemény 1818.XII.122.

¹⁴ (ARANKA György): *Egy erdélyi magyar nyelv művelő Társaság fel-állításáról való rajzolat az haza felséges rendeihez*. Kolozsvárott, 1791. 35–36.

¹ *A magyar sajtó története II/1*. Szerk.: KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla. Bp. Akadémiai K. 1985. 52–53.

Bár már a 18–19. század fordulóján elkezdődött hazánkban a nők művelődési jogaiért folytatott küzdelem – előbb röpiratokban, majd a megszülető magyar nyelvű sajtó hasábjain – a valódi problémák és követelések csak a reformkor időszakában körvonalazódtak pontosan. Ekkor erőteljesen összekapcsolódott például a magyar tannyelvért folytatott harc a magyar nyelven folyó nemzeti nevelés kérdésével. E kíváncsalom ugyanúgy megjelent a forradalom időszakában napvilágot látott cikkekben, mint az, hogy nem szabad külföldi nevelőnőket megbízni a magyar gyermekek nevelésével, mert nem tudnak nemzeti szellemű oktatást nyújtani, nem is ismerik kellőképpen hazánkat, és a tradíciókkal sincsenek tisztában. A legtöbb cikk írója hangsúlyozza: tudományos képzést is kell a nőknek nyújtani, de közben semmiképpen sem szabad elfeledkezni a nő kötelességének legfontosabb tényezőjéről, hivatásának hármasságáról. A nő legyen anya, nő és háziasszony, vagyis feleség. Ez a hármasság 1848/49-ben elsősorban a forradalom hatására egészül ki a nő negyedik hivatásával, ami a honleányi kötelesség. Fontos még, hogy minden szerző elveti a külföldi majmolásának akkoriban oly divatos gyakorlatát.

Majer István katolikus lelkész, aki 1842–1845-ig az esztergomi tanítóképző tanára volt, és 1845-ben Nediczky Katalin leánynevelő intézetében folyó munkát korszerű szellemben alakította át, a *Honderűben* megjelent cikkében² felhívja a figyelmet arra, hogy a nevelés rendkívül elhanyagolt, és a nemzet büne az, hogy erre a fontos dologra nem áldozott eleget, holott a nevelés lényege az, hogy a haza boldogulását segítse. A nevelés célja, hogy a nőket az emberiség nevelésére képezzék. Az 1848-iki országgyűlés kinyilvánította, hogy a köznevelésből nem lehet többé kizárni a nőket. A szerző szerint a nevelés területén eddig a legtöbbet az egyház tette, hiszen ami a nevelés körül történt, az egyedül az egyháznak köszönhető, s itt Scitvosky pécsi, Haulika zágrábi, Kluch nyitrai és Kopácsy balassagyarmati intézetére gondol. A nevelést az egyházra kell bízni. Fő érveként említi meg azt is, hogy vallás nélkül társadalom nem állhat fenn, és a növendékek erkölcsi nevelése nem valósítható meg. A nők képzése kapcsán szól a szerző a tanárokról is. A legfontosabbnak azt tartja, hogy nőt csak nő vagy családos ember képezhet. Két tanítóra, egy nőre és egy férfira lenne szükség a leánynevelő intézetekben. A férfi jobban ért az értelmi képzéshez, de rejtve van előtte a természet. A női tanító nagyobb hatással van az érzelmi képzésre, képes megőrizni gyengéd érzelmeket, és ismeri a természetet. Ha tehát az a két személy, egy férfi és egy nő foglalkozik a leányokkal, akkor lesz megfelelőbb a nők oktatása.

Fontos és előremutató gondolat az, hogy Majer a nevelést országos felügyelet alá akarja helyezni, az erkölcsi igazgatást az egyházra, az anyagi felügyeletét pedig a hatóságokra kívánja bízni.

Oroszhegyi Jósa, a nemzeti nyelvű és szellemű nevelés egyik úttörője. A sajtóban megjelent cikkeiben, tanulmányaiban már a reformkorban is sokat foglalkozott a nőkérdéssel és neveléssel. A *Társalkodó*ban megjelent cikkének³ bevezetőjében kijelenti, hogy egy ezidáig mellőzött tárgyról kíván szólni, s ez a nevelés. A családokban a férfiak napestig dolgoznak, és megkívánják, hogy legyen otthon egy nő, a feleségük, aki foglalkozik a ház ügyeivel, örködik a családi vagyon felett, és bármikor s bárhol a férfi támasza lehet. A férfiak már a hajadonoktól megkívánják az okosságot és az ügyességet, és Oroszhegyi azt vallja, hogy a férfinem számára egyáltalán nem kellemes, ha egy nő természetesen korlátain kívül mozog. A nevelés helyzetének javítására vonatkozó nézeteit a szerző három pontban fogalmazza meg. Tudatosítja, hogy a nevelés idegen kezekben van, olyan emberek kezében, akik nem akarják, vagy egyszerűen nem tudják nő és nemzet viszonyát felfogni. Vidéken szakképzetlen tanítók tanítják a leányokat, olyanok, akiknek számára az oktatás egyszerű kenyérkereset. A fővárosban pedig a korszellemnek hódolva kitűzik

² MAJER István: *A nyilvános nevelés rendszerének korszerű vizsgálata.* = *Honderű* 1848. Télihó 29. 56–58, 73–76, 89–91.

³ OROSZHEGYI Jósa: *Szózat a nevelés ügyében.* = *Társalkodó* 1848. márc. 10. 73–75.

ugyan a nemzetiség címerét, a mindennapi élethez szükséges tudományok tanítását hirdetik, ám mindezen jelszavak csupán külsőségek. A nőnevelés terén azért nem dolgoznak elegendően, mert a munkát nem jutalmazzák kellőképpen. A főrangú családok külföldi nevelőnőket alkalmaznak, olyanokat, akiknek elegendő csak a francia nyelvet ismerniük. A középrend külföldiek által fenntartott intézetekben képzetteti lányait. A problémák megoldása az lenne, ha Magyarországon képzett nevelőket alkalmaznának az iskolák. Oroszhegyi Jósa itt említést tesz 7 olyan intézményről, ahol ilyen képzés folyik. A szerző abban látja a nőnevelés elmaradottságának legfőbb okát, hogy a tanárok nincsenek kellőképpen megfizetve, és erkölcsi megbecsülésük sem megfelelő. A tanulmányban a szerző leszögezi: a nőnevelés kérdése nem kisebb probléma, mint a fiúké. Azt javasolja, állítsanak fel nemzeti nevelőnőképző intézeteket, amelybe:

„I. a., testileg és szellemileg ép egyedek vétessenek fel képzetés végett b., gondoskodva legyen az itten tanult és szigorú vizsgák után eléggé művelt és erényeseknek talált egyedek jövődjéről

c., az intézet a hölgyképzésre szükséges mindennemű eszközzel el legyen látva, minnélfogva: hozzá egy minta – leánynevelőintézet kapcsoltsák, mely női munkákra, házi gazdasszonykodásra oktató termékekkel, tudatos, művészeti gyűjteményekkel, testgyakorlati, hasznos időtöltési helyekkel bírjon, a közéletben leggyakrabban előforduló tárgyak: úgy mint az állatok, növények s egyéb szerek hasznos és káros mivoltukban tartására s ismertetésére is gond legyen. Ezen intézet a nyilvánosság és az igazgatóság szigorú ellenőrködése alatt működjék.

II. A nevelők s nevelőnők állása a törvények által határozassék, s biztosítsák, a visszaélések a törvény alá essenek; s egyáltalán a nevelési ügy fölvirágoztatására, ápolására válogatott szakemberek, alkalmaztassanak, – az ahhoz nem értők s ezáltal az ügyre károsan hatók beavatkozhatása nélkül.

III. A szellemnek szabad tér nyitassék. Biztosítsák a nevelési irodalom, s ennek terjesztésére hatóságok és eljáróságok köteleztessenek; mert jó könyvek társágában többet épül a szellem, mint a bölcsesség szószéke előtt.

IV. Végre minden népesebb városban közköltésen állíttassanak elő intézetek.”⁴

Jókai Mór „Nőszabadság” című cikke⁵ bevezetőjében március 15-ét, mint a szabadság napját említi, s ez áll buzdító felhívása középpontjában is. A szabadságon a lélek és gondolat szabadságát érti, s ennél fogva az általános jó és az igazság érvényesülését. Jókai pusztulást jósol azoknak, akik elnyomják a gyengébbeket. A szabadság napjából kiindulva érkezik el a cikk valódi témájához, a női nem szabadságához. Felhívja a figyelmet arra, hogy az asszonyi nép volt az, aki a küzdők mellére a kokárdát kitűzte, és a szabadság első jelszavait kirakta az ablakokba, lobogókon hirdette a szent nevet, amelyért a nép felesküdt. A győzelem bizonyosságának a női kézben tartott zászlót, s a férfikézben tartott fegyvert tartja. A nők kötelességének tartja a szerző azt, hogy a nő a gyakorlatban is kamatoztassa tudását. Felhívja a nőket, hogy tűzzék ki a szabadság és a honvédelem zászlaját. A nő által feltűzött kokárdának Jókai különös jelentőséget tulajdonít, hiszen az ilyen kokárda megvédi a nőknek oly kedves férfit a csatában. Ezután egy párhuzammal szemlélteti Jókai a nők tevékenységét. Azt mondja, hogy a nő szava úgy lelkesíti a férfit csodás dolgok megtételére, mint a szent lélek segítette a kereszténység első hirdetőit. A befejezésében a szerző óvja a nőket attól, hogy olyan férfit szeressenek, akik nem védik a hazát, akiknek önnön érdeke fontosabb, mint a hazáé, de áldást és emlékezést kér azoknak, akik életüket adják hazájukért.

⁴ OROSZHEGYI JÓSA: *i. m.* 75.

⁵ JÓKAI MÓR: *Nőszabadság*. = *Életképek* 1848. máj. 23. 385.

Teleki Blanka „Hadi zászló magyar hölgyek kezében” című, a *Nemzetőr*-ben megjelent cikkében⁶ a „Magyar hon hős és nagylelkű fiaihoz” szól. A fenyegetett haza nemcsak a fiúktól, hanem a lányoktól is áldozatot kíván. A nőknek zászlókat kell a kezükbe venni, hogy azzal buzdítsák a férfiakat. Nekik maguknak kell felkötni a hősi kardot, ők azok, akik a férfiakat a csatamezőkre küldik. A nők szíve vérzik a csatamezőn elesettek miatt, de ha ez a haza és a nemzet életét menti meg, akkor ez a halál dicsőséges, mert jobb szabadon meghalni, mint rabszolgaként élni. A női nem fizikai gyengesége miatt azonban a nőnek nem fegyverrel, hanem más eszközökkel kell harcolniuk. Akiknek módjukban áll, anyagilag támogassák a hazát, amely összeget a magyar hadsereg fenntartására kell fordítani. A magyar nők kijelentik – vallja Teleki Blanka –, hogy ha a magyar hadsereg esetleg mégsem tudná megvédeni a hazát, és az ellenségnek sikerülne betörnie az országba, akkor ők egyenként védik házaikat, mert minden ház egy vár lesz, amiben a magyar asszonyok az egri nőkhöz hasonlóan fognak harcolni, s utolsó lehetükig küzdeni. A cikk végén az aláírás helyén a következő megnevezés látható: „Több magyar hölgy”.

Teleki Blanka cikkére válasz is született a *Nemzetőr* hasábjain „Derék Honleányok!” címmel,⁷ amelyben a szerző áldást kér minden olyan magyar nőre, aki Teleki Blankához hasonlóan cselekszik. Kijelenti, hogy eme nyilatkozat a nőket a magyar nemzetség első sorába helyezi, zászlóik a kegyelet és tisztelet tárgyai. A magyar nők ezzel a cselekedettel csakúgy, mint a férfiak hű öreai a magyar hazának, nemzetnek és a magyar szabadságnak.

Az erdélyi származású Csiszár Amália a *Pesti Divatlap*-ban megjelent cikke⁸ bevezetőjében üdvözi a magyar hont, ami majd nemsokára egyedül Erdéllyel. A buzgó honleány bízik abban, hogy Erdély fel fog virágozni. Úgy látja, hogy ez a felvirágzás a magyarok számára is ismeretes, hiszen ők is tapasztalták már, hogy a zord tél után tavasz jön, amely mindig valami újat hoz, bár ezt az újat gyakran megint hideg tél váltja fel, mely örökre tönkretetheti a tavaszt. A szerző megbocsátást kérve két szót rak a magyar nép eme kívánataihoz: „szabadság, egyenlőség, testvériség”, s ez a két szó a vigyázat és az éberség. Őva int attól, hogy a boldogságban túlságosan is bízunk, hiszen a pillanatnyi jó lehet csalóka is. S itt elérkeztünk cikkének legfontosabb részéhez. Tudatában van, és le is írja a szerző, hogy néhány ember azt gondolja, hogy a férfiak számára nincs unalmasabb tárgy, mint a nő a politika és a nyilvánosság terén. Ez ellen szól az a tény, hogy a nők kebelében is keletkeznek néha a közérdek iránti buzgó érzelmek, mit a nő képtelen némán leküzdeni, hiszen a március 15-iki, 16-iki történések annyira hatással voltak rá, hogy képtelen hallgatni.

Vahot Imre a cikk végére szerkesztői megjegyzést fűz, amelyben kijelenti, hogy ennek a lelkes honleánynak a leggyengébb szózata is erősebb, mint a legtöbb honfié, és tettekre buzdító tekintete pedig mindenható.

Az április 20-án Vahot Imre által megfogalmazott cikkben⁹ pontokba foglalva látható a női nem rendeltetése, feladata. A női hivatás szempontjából fontos, hogy a nő ne csak a gazdasszonyi és a háztartási munkában legyen járatos, hanem ismerje a világ törvényeit s politikai viszonyait. A politizálást kerülje, de a közügyekhez hozzá tudjon járni, leginkább azonban a művészettel és az irodalommal foglalkozzon. A közügyekben vegyen részt, pártoljon minden olyan ügyet, amely az emberiség és a haza előmozdítását célozza. Hű és nemes lelkű fiatalokat neveljen. Vahot Imre felveti, hogy a fővárosban és ezen kívül minden nagyobb városban legalább egy-egy nevelőintézet épüljön. A vagyonosabb hölgyek ne csak saját, hanem a szegényebb gyermekek nevelésében is segídkezzenek. A magyar legyen a hivatalos nyelv, és aki magyarul tud, más nyelven ne szólaljon meg. Az anyák mindaddig ne tanítsák idegen nyelvekre gyermekeiket, míg azok a nemzeti nyelven tökéletesen nem beszélnek. A magyar hölgy pártolja a nem-

⁶ TELEKI Blanka: *Hadi zászló a magyar hölgyek kezében*. = *Nemzetőr* 1848. márc. 27. 665.

⁷ Névtelen szerző: *Derék honleányok!* = *Nemzetőr* 1848. márc. 27. 665.

⁸ CSISZÁR Amália: *Női szózat Erdélyből*. = *Pesti Divatlap* 1848. ápr. 15. 472.

⁹ VAHOT Imre: *Radikál magyar hölgyek kívánatai*. = *Pesti Divatlap* 1848. ápr. 29. 521–522.

zeti irodalmat és a művészetet. Azok a hölgyek, akik tehetséget érznek magukban, vegyenek kezükbe tollat, s írjanak a szabad haza és a nőnem dicsőségére, de közben női kötelességeikről se feledkezzenek meg. Minden nő képeztesse magát festészet, ének és zene területén. Támogassa a hazai ipart és csak magyar cselédeket tartson. A külföldi szokásoktól tartózkodjon, a külföldöt ne utánozza. Legyen takarékos, öltözzete legyen csinos, egyszerű és magyar. Az általa szervezett összejövetelek magyar szelleműek legyenek. S a cikk végén említi Vahot Imre az egyik legfontosabb pontot, amelyben az országszerte felállítandó nőegyleteket szorgalmazza.

Telesi Blanka egy későbbi, az *Életképek*ben megjelent cikkében¹⁰ a szabadság, egyenlőség, testvériség hármasszámából kiindulva szól a nők emancipációjáról. Megemlíti, hogy a nőket leánygyermekként kezelik a törvény előtt. Ennek egyedüli okának a nevelést tartja a szerző. Az anyák feladata az, hogy úgy neveljék gyermekeiket, hogy az megfeleljen a forradalom igényeinek. A forradalom pedig embereket követel, cél tehát az emberré nevelés. Ha a nő képes elfogadni helyzeté fontosságát, és eleget tenni anyai, házastársi, női és honleányi kötelességeinek, hatalmas erő van a kezében a jövő nemzedék irányításában. Nem az a nő lényege, hangsúlyozza Telesi, hogy minél előbb férjhez menjen. Felhívja a figyelmet arra, hogy mindenkinek kötelessége magát a szabadságra képessé tenni, úgy, hogy annak értelmét felfoghassa, hiszen a szellemi szabadság idővel a társasági viszonyokban is változást eredményez. A cél minden esetben az, hogy a nő legyen érdemes arra, hogy a forradalom fiainak társa legyen, s itt Petőfinét helyezi a középpontba, aki maga nyújtotta át harcba induló férjének a kardot. Az előbbieken már szóltam arról, hogy Telesi Blanka mit tart a nevelés céljának. Ez az emberré nevelés. A szerző ezen kívül a módszert is meghatározza, azt, hogy hogyan neveljünk emberré. Az első pontban említi azt, hogy az anya saját maga nevelje a gyermekét, s ne külföldi nevelőnőkre bízza. Ezután tegye lehetővé, hogy nemzeti szellemű tanítók tudományt és hazaszeretetet oltsanak a szívükbe. A lányok nevelésében mellőzzék a zongorát, mert az felesleges időpazarlás, de helyette énekeljenek, mert a dal a tolmácsa az érzelmeknek ott, a szavak már nem elegendők erre. A szerző hangsúlyozza a tudományok fontosságát, elsősorban a történelem és az erkölcsstanét, és felhívja a figyelmet arra, hogy több időt kéne rájuk szánni. Fontosnak tartja az egészségtan oktatását.

Telesi Blanka „Előbb reform aztán nőemancipáció” című cikkét az *Életképek* szerkesztői megjegyzéssel közölte, amelyben Jókai Mór kifejti, hogy a nőnevelést az államra kell bízni, és reméli, hogy ezeket a vitákat a nőklubok részletesen meg fogják tárgyalni.

Jókai megjegyzésére egy bíráló hangú névtelen levél¹¹ érkezett, amelyben a levélíró kijelenti, hogy nem rábízni kell valakire a nőnevelést, hanem az embereknek maguknak kell érte tenni valamit. A nőknek egyesülniük kell akarataik biztosabb érvényesítése érdekében. Azt mondja a levélíró, hogy a márciusi ifjak kimondták a szabadságot, de nem tartják meg, mert félnek attól, hogy életük többé már nem lesz olyan kényelmes, mint azelőtt volt. Más népeket fel akarunk szabadítani a magyar ifjak, de a magyar nőket nem. Az igazság napját hirdeti a szerző, mely majd elhozza a nő számára a szabadságot, ha képes lesz letérni láncait. A levél végén a szerző biztosít arról, hogy a nők szabadságuk érdekében mindent meg fognak tenni. A névtelen levél szerzője valószínűleg nő volt, erre a T./1. személyű igealakokból, és a hangnemből lehet következtetni.

Karacs Teréz, aki 1848-ban már két éve igazgatja a miskolci leánynevelő intézetet, levelet intézett a *Pesti Divatlap* szerkesztőjéhez,¹² amelyben kiemeli, hogy ismeri a szerkesztő nézeteit a nőnevelés ügyét illetően, ezért tartja fontosnak, hogy a napokban növendékei által írt dolgozatokból néhányat ismertessen. A szerkesztő később egy dolgozatot, Söldös Liláét meg is jelenteti,

¹⁰ TELEKI Blanka: *Előbb reform, aztán nőemancipáció.* = *Életképek* 1848. máj. 7. 593–594.

¹¹ Névtelen szerző levele = *Életképek* 1848. máj. 14. 639.

¹² KARACS Teréz: *Levél a Pesti Divatlap főszerkesztőjéhez.* = *Pesti Divatlap* 1848. jún. 25. 773–774.

külön kiemelve, hogy akiben már fiatal korában is ilyen lelkes, honleányi érzések vannak, az mennyi szépet és jót tehet majd felnőttként az országáért. Karacs Teréz cikkében tájékoztatásul közli, hogy a miskolci intézetben töltött két év óta 120 növendék fordult meg a keze alatt, 1848-ban például 81. Karacs Teréz külön kiemeli azt is, hogy meggyőződése szerint növendékei közül kevés van olyan, aki másképp érez, mint az elküldött levelek szerzői. Karacs szerint a nőt csak hazája ismeretére kell megtanítani, s akkor tudni fogja kötelességeit, és ez a nevelés célja.

Seltenreich Károly, a pesti nőnevelő intézet igazgatója, a *Pesti Divatlapban* megjelent cikkében¹³ a nőnevelés elhanyagolt állapotáról ír. Maga az állam sem fordított a nőnevelésre megfelelő figyelmet, mert meg volt győződve arról, hogy csak a férfinem képzése szükséges. A törvények nem szólnak a nőnevelésről. Seltenreich fontosnak tartja, hogy a nőnevelés is a társadalmi művelődés részévé váljon, s ennek fejlődését elő kell segíteni. Ez a fajta reformtörekvés már régen szükséges volt, mert – Seltenreich erre külön felhívja a figyelmet – ha az emberi nem állapotát akarjuk javítani, akkor a nőneveléssel kell kezdeni, hiszen a nő az, aki a művelődésre befolyással bír. És ami a legfontosabb, nemcsak természetét, de ösztöneit és nézeteit is örökli majd születendő gyermeke, tehát ezért olyan lényeges az, hogy az anyákat is megfelelően képezzék, hiszen a gyermekek is olyan lesz, mint az anya. Fontosnak tartja, hogy a lányokat hármasként hivatásuknak megfelelően oktassák, de ha ezeken a határokon túl: ép a nevelés, annak káros következményei lehetnek. A szerző által megrajzolt nőideál legfőbb vonása, hogy mindig támasza férjének. Felelősként és gazdasszonyként legyen bölcs, okos, házias, takarékos, rendszerető és a cselédségre is jó hatással legyen. Olyan anya legyen, aki az államnak egészséges, erős, művelt és jellemes polgárokat nevel egy szebb és boldogabb jövő érdekében.

Vahot Imre ehhez a részhez szerkesztői megjegyzést fűz, amelyben felhívja a figyelmet arra, hogy a nő hármasként hivatását ki kell egészíteni még egy kötelességgel, tehát ne csak anya, gazdasszony és nő legyen, hanem honleány is.

A szerző részletesen, három szempont szerint csoportosítva szól a korabeli nőnevelés hibáiról. A lányok korán elpuhulnak, elhízhatnak, és tünnyák lesznek ahelyett, hogy természetes életmódot folytatnának. A lányok testük kifejlődését akadályozó kényelmetlen ruhákat hordanak, ezért már kiskorukban eltunynak, sőt esetenként nyomorékká válnak. A női nemnek hivatásával összefüggő testi-lelki képzést kell kapnia. Tudományokat is kell a lányoknak tanulniuk, de a szerző szerint csak a legegyszerűbb ismereteket képesek felfogni. A korabeli tankönyvek a katekizálós módszert követték, Mária Terézia óta nem történt változás ebben. A tanítók a leírt szövegeken kívül többet és mást nem tanítottak. Cél az kell, hogy legyen, hangsúlyozza a szerző, hogy a tudományokat szabadon és korlátok nélkül terjesszék, mert csak akkor van igazi igazság tartalmuk. A szerző szerint az oktatásnak erényekre kéne serkentenie a nőket, de a lányokat már kiskorukban fogadott vagy erkölcsstelen felügyelők kezei alá adják vagy társaságokban mutogatják őket. Mindezen dolgok nem segítik a női jellem fejlődését. Seltenreich szerint a megoldás az lenne, ha minden anya tanulna neveléstudományt, mert minden anya egyszerszintű nevelő is. Összefoglalásul a szerző még egyszer kiemeli, hogy a mostani állapotában a jellemfejlesztő és nemzeti irányú nevelés rossz, elhanyagolt állapotban van, és nincs remény arra, hogy az áldozattal kivívott szabadság eszményei majd a nők által átadhatnak az utókor. Ez csakis akkor lehetséges, ha a nők képzéséről maga az állam célszerűen és általánosan fog gondoskodni, és ez az a szent cél, amiért majd az új kormánynak munkálkodnia kell.

Az 1848-iki tanügyi kongresszus¹⁴ a nőnevelés kérdéseivel is foglalkozott, és a következő kívánalmakat fogalmazta meg. Állítsanak fel nőképzőket, és csak ezekben a képzőkben szerzett

¹³ SELTENREICH Károly: *Reform és nőnevelés*. = Pesti Divatlap 1848. máj. 27. 649–654.

¹⁴ *Az 1848-iki tanügyi kongresszus a nőnevelésről: Nőnevelésünk hiányai s a honi nőnevelés körüli teendők ezekben összpontosítanak*. = Nevelési Emléklapok 1848. 15–16, 19–21.

oklevél jogosíthatson fel valakit arra, hogy nyilvános óvodákban, nőiskolákban vagy magánnevelőként dolgozzon. Míg ezeket a nőképző intézeteket felállítják, a leendő nevelőnők álljanak ki egy neveléstani vizsgálatot, ahol készségükről bizonyítványt nyerhetnek. A magán felsőbb leánynevelőkre és tanodákra egy közös nevelési rendszer legyen érvényes, mely az országos köznevelés alapelvei szerint az idegen nyelvek kizárása nélkül működik. A magán alsóbb leánynevelő intézetekre is országos tanrendszer kiszabását írja elő, valamint azt, hogy ezek az intézmények is közigazgatás alá vonassanak. A nyilvános leánytanodákat is szabályozni kell. A leánytanodák felszerelése és kormányzata állami felügyelet alá tartozzon. A leánytanodákat a fiútanodáktól szigorúan el kell különíteni. A tanulmányok célja, hogy segítségükkel a nők magukat és környezetüket boldogítani tudják, és megfeleljenek honleányi hivatásuknak. A következő tantárgyakat oktatnák: varrás, fonás, egyéb kézi munka, vallás, erkölcsstan, nőihivatás, olvasás, írás, levelek s egyéb szükséges iratok fogalmazása, számolás, egészségstan, házigazdasszonyságtan, természettan, világ és magyar történelem és ének. A tankötelezettség 6-tól 12 éves korig tart, s ezek után minden leányt utóképzésre köteleztek. Egyforma legyen a fizetésük mind a leánynevelő-intézetekben, mind a férfinevelő-intézetekben tanító nevelőknek. Ezekon kívül cél még egy a nőneveléssel összekapcsolódó cselédképző rendszer kiépítése. Szóba kerül még a tanítónőképzők-re vonatkozó intézkedés is, melyben javasolják, hogy ezek a felállítandó tanítónőképzők 3 évfolyammal működjenek hasonlóan a férfiképzőkhöz, és növendékeik elemi iskolát végzett, 16 éves lányokból kerüljenek ki. Tantárgyaik közé tartozzanak mindazok a tantárgyak, melyeket az elemi iskolákban oktatnak ezeken kívül: testi és szellemi neveléstan, módszertan, rajz, egészségtan, műtan, varrás, fonás, hímzés, főzés, sütés, mosás, tejkézeltés, baromfinevelészet, konyhakertészet.

Érdemes ezek után áttekinteni, hogy a cikkekben felvetett elméleti követelések hogyan valósultak meg a gyakorlatban.

Oroszhegyi Jóna cikkében¹⁵ hét olyan intézetről tesz említést, amely az 1848/49-es években működött. Majer István cikkében említi Scitovsky pécsi, Haulika zágrábi, Kluch nyitrai és Kopácsy balassagyarmati nőnevelő intézetét. Tehát ez összesen négy, és ehhez járul még hozzá az a négy intézmény, amit a szakirodalom is szélesebb körben ismer, Zirzen Janka jászberényi, Karacs Teréz miskolci, Teleki Blanka pesti és Seltenreich Károly Pesten Béla utca 249. alatt található nőnevelő intézete.

Zirzen Janka intézete 1840-ben nyitotta meg kapuit, de anyagi okok miatt hamarosan bezárt, majd 1846-tól 1849-ig ismét működött.

A miskolci nőnevelő intézet 1846. szeptember 8-án kezdi meg működését. Az első tanévben 69 diákja volt, mind 12 és 16 év közötti polgárlány. Három osztályos rendszere 1859-ig működött, némely szakokon azonban négy osztály is volt. Az első években minden tárgyat Karacs Teréz tanított, a német, ének és a rajz kivételével. Amit tanított, mindig szemléltette is. Gyakran a növendékek adták össze a pénzt, hogy az intézet működni tudjon. Karacs nem engedte a magolást, értelmező tanulást követelt meg. 1848-ban Pest kiürítésekor Karacs Teréz, Teleki Blankával ellentétben nem zárta be intézetét, hanem továbbműködtette.

Seltenreich Károly nőnevelő intézetének programja¹⁶ a *Nevelési Emléklapokban* olvasható. Az intézet általános képzési tárgyai voltak: magyar és német nyelvoktatás, olvasás, szép és helyesírás, írásbeli fogalmazások, szavazások, vallás- és erkölcsstan, nőihivatás – és háztartás, természettan és története, közönséges földleírás – különösen Magyarországról –, a világ és magyarok története, az emberi test ismerete, egészségstan, elméleti gyakorlatok, fej s számjegyekkel való számolás,

¹⁵ OROSZHEGYI Jóna: *i. m.* 74.

¹⁶ *Seltenreich Károly felsőbb helyen is jóváhagyott nőnevelő intézetének programja. Pesten Béla utca 249.* = *Nevelési Emléklapok* 1848. 157–158.

női kézimunkák és francia nyelven való társalgás. Különös képzési tárgyként említik az idegen nyelveket, rajzolást, a zenét és a táncot. Az oktatási nyelv a magyar és a német. Seltenreich a cikkben pontos elszámolást ad az intézet anyagi vonatkozásairól, az élelemről, az intézet berendezéséről és azokról a személyes dolgokról, amikkel minden tanulónak rendelkeznie kell. Az intézetben a diákokat koruk, tehetségük és előmenetelük szempontjából három főosztályra osztják.

Teleki Blanka intézete 1846-ban, a Majthényi házban nyitotta meg kapuit. A pesti intézetben tanított Vasvári Pál, Hanák János és Thern Károly. Az első évben az intézetnek egyetlen, 1847-ben azonban már 14 növendéke volt. 1848-ban már annyian jelentkeztek, hogy sok növendéket vissza kellett utasítania a grófnőnek. Teleki Blanka növendékei nem feledkeztek meg a nők műveléséről sem. 1848-ban Pest kiürítésekor az intézet bezárta kapuit, Teleki intézetének tanárai pedig a honvédségbe jelentkeztek.

Befejezőként fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy a nők egyenlő politikai, művelődési és hivatásbeli jogaira való törekvés, majd később az egyenlőség megteremtődése természetes úton is bekövetkezett volna, hiszen az ország életében folyamatosan végbemenő politikai, gazdasági és szociális változások az értékek és normák folyamatos átértékelődését hozzák magukkal. Azonban a reformkorban volt néhány olyan személyiség, aki képes volt arra, hogy felmérje az ország helyzetét, és belássa, hogy csak úgy lehet egy ország oktatási és kulturális helyzetét fejleszteni, ha a nők neveléséből indulunk ki, mert egyszer majd a fiatal lányok is anyák lesznek, és akkor majd nekik kell tudniuk, hogy hogyan neveljék gyermekeiket. Ezek a személyek, Karacs Teréz, Seltenreich Károly, Teleki Blanka, Oroszhegyi Jóna, Fáy András, Hetényi János, Steinacker Gusztáv a nőnevelési törekvéseiket tudatosan dolgozták ki. A nők helyzetének javítását a sajtóban kifejtett elméleteikkel, később ezeknek a gyakorlatban való megvalósulásával tudatosan segítették elő, hogy majd az 1848/49-es évre a szabadságharc három fő eszményével – szabadság, egyenlőség, testvériség – összefonódva a nőnevelés helyzete a haladás és fejlődés útjára léphessen.

KERESZTY ORSOLYA